

gospodarske, obertniške in narodne.

V Ljubljani v sredo 29. decembra 1858.

Jerebikovo drevo.

Jerebikovo drevo (jerebikovec, vélika brekulja, navadni skurš, Eberesche, Vogelbeerbaum, wilder Sperberbaum, sorbus aucuparia) se iz semena dobiva, če se sad ali jagode z drevesa naberó. Če se hoče dobro seme dobiti, se pustijo omenjene jagode tako dolgo na drevesu, da popolnoma dozori, potem se sad z drevja pobere, in se dene v kakošno posodo, da sognjije, ali pa se kmali zmečka in v vodi dobro opere, da se lušine in sok od semena odpravijo, dokler se nekoliko ne osuši in se poseje; ali se pa na snažnem kraju hrani toliko časa, da se poseje.

Tega semena ne gré na pregnojen kraj sejati, ampak le precej dober svet mu je pripraven, da je le popred dobro prekopan bil. Ko se za omenjeno setev pripravni svet dobro prekoplje, in v 4 čevlje široke grede razdeli in med njimi poldrug čevelj široke steze napravijo, se po tacih gredah po 6 pavcov narazen in po pol pavca globoki grabnički naredijo, po katerih se poredkoma seme poseje in z zemljo zasuje. Kadar spomladi že bilke iz zemlje pribodejo, se morajo opletati, da jih plevél ne zamori, in zemlja okoli njih se mora nekoliko prekopati, da spešneje rastejo.

Drugo spomlad se drevesca na drug kraj presadé, kateri je bil že poprejšno jesen za poldrugi do dveh čevljev globoko prekopan. Kadar se omenjene drevesca iz gred za presajo kopljejo, se jim morajo koreninice nekoliko prikrajšati, potem se v versto za čevelj narazen posadijo, kjer ostanejo toliko časa, dokler tako velike ne zrastejo, da so pripravne za presajo na take kraje, kjer bodo ostale.

V toplejih krajih se morejo koj v jeseni, berž ko listje z njih popada, na namenjene kraje presaditi; v merzlejih krajih pa še le drugo spomlad, ko jim še le od mraza poparjeno listje odpade. Z zelenim listjem se ne smejo nikoli presajati. Pozimi jerebikove drevesca presajati ni na nobeno stran varno; prvič zato ne, ker se ne more zemlja okrog korenin popolnoma vléči, in drugič bi utegnile ranjene korenine prezebsti, če bi ne bile z zemljo krog in krog do dobrega zasute. Ondi pa, kjer je kraj gorak, se morejo, da jim le listje odletí, že presaditi; zakaj v jeseni drevje presajati je, kakor sadjorejci večidel terdijo, bolje kakor spomladi.

Kadar je že čas, zadosti odrašene drevesa na druge kraje presaditi, kjer bodo vedno ostale, se morajo ondi, kjer bodo drevesa stale, že v poprejšni jeseni po 4 čevlje široke, po 3 pa globoke jame skopati, kamnje iz persti pobrati, perst pa okrog jame raztrositi, da se po zraku, dežju, snegu in mrazu rodovitneje napravi. Prihodnjo spomlad se nasuje zemlje 2 ali 3 tedne, preden se jerebikovje saditi prične, toliko v jame, kar je prav, da se dovelj vsede, preden se začne drevje saditi.

Če se drevesa v verste sadé, se že koli popred v jame zasade in dobro zabijejo, in se na severni kraj tako postavijo, da se drevo bolj na južni strani poleg kola posadí. Drevesa za presajo se morajo, kar je moč, varno skopati, da se jim korenine preveč ne potergajo in poškodovajo; predolge se mu morajo porezati, in če ima drevó lep verh, se mu mora tudi prikrajšati, in sicer po večini korenin več ali manj. Potem še le se h kolu postavi, in če se to delo v suši opravlja, se mu mora dobro zaliti, kar se pozneje

tudi večkrat ponavljati ima, posebno v suši. Ako se kol od drevesa odterga ali nagne, se mora sopet privezati in k drevesu poravnati, in vselej tako na ohlapno, da se drevesce ob kol ne dergne; če bi se utegnilo pa vendar le dergniti, se mu dene vmes mahú ali pa slame.

Jerebikovo drevo raste na velikem svetu rado, naj je gorak ali merzel, nizek ali visok, samo v močernem in vodenem kraju ne. Ako voda do korenin zahaja, ti jerebikovje ne bo rastle, ampak ti bo jelo bolehati in hirati, dokler se ne posuši.

Po gorah, planinah, hribih in homcih se jerebikovec še sém ter tjé posamezen nahaja. Res je za take višave najpripravniši, ki so pešene, puste, merzle in gole; ako se z jerebikovjem in enakim drevjem nasadijo kraji, kamor se živina in drobnica na pašo goni, ji bo v vročini senco delalo.

Jerebikovo drevo raste naglo, sterpi vsako vreme, zraste čez 30 čevljev visoko, ima ravno, gladko in terdno deblo, in starost do 100 let doseže. Spomladi ima lepo belo cvetje, da ga je veselje viditi, v jeseni pa kakor grojzdje v širokih grojzdih rudeče jagode po vejah visé. Zavolj te lepe podobe je tedaj priporočila vredno.

Iz tega sadja se dá tudi žganje kuhati, toda, kakor skušeni žganjarji terdijo, ima veliko strupene pruske kisline (Blausäure) v sebi, zato ga tudi ni varno iz enacega sadú žgati. Jerebikove jagode pa nekteri ptiči in kuretnina radi zobljejo. Iz lesa se mnogoverstno orodje napravlja.

Nekteri sadjorejci tudi pripovedujejo, da se dá tudi hruška na jerebikovec cepiti; to je res, da se dá cepiti, in če se tudi hruškov cepič na jerebikovcu prime in nekoliko časa raste, mu gotovo ne bo nikoli tolik zrastel, da bi sad donášal!

Gospodarske skušnje.

(Perst dobra stelja). Skušnje so poterdile, da je perst pozimi dobra stelja — in vendar še vse premalo nastiljajo kmetovavci s perstjo. Vsaki hlev se dá s perstjo nastiljati; tudi perstena nastelja ne prizadene velicnih stroškov, ampak le nekoliko več dela. Živini kaj dobro dé ta stelja; na suhem stoji in čedna je pa zdrava. Gnojnice se nič ne pogubi, ker se je perst napije, da je potem rodovitniša. Neki kmetovavec priporoča perst tako-le nastiljati: Persti se dene pod živino za 8 do 10 pavcov na debelo, da je spred in zad ravno visoka; zadej se pa priveže ali pribije močna dila, da zemlja zad ne uhaja, kadar živina po nji stopa. Trikrat na dan se posterže blato in poscavnici zmeščana zemlja spod živine na kup zad živine. Kadar je je pa že precej na kupu, se spravi na gnojnišče. V 2 ali 3 tednih je treba vso perst izkidati in jo z novo nadomestiti, ktera pa mora biti vselej dobro suha in saj že v jeseni za ta namen navožena in pod streho spravljena.

(Starost jajc spoznati). Da spoznaš, koliko dni je jajce staro, raztopi v 3 maslicih čiste vode 7 lotov kuhinske soli. V to slano vodo deni jajce, kterege starost hočeš zvediti. Ako je jajce tisti dan znešeno, padlo ti bo berž popolnoma na dno; ako je od sinoči, ne bo padlo celó do dna; ako je pa stareje kakor 5 dni, plava na vodi, in kolikor stareje je, toliko višje plava.

Utegnilo bi to važno biti gospodinjam, kadar hočejo kokli podložiti jaje, da za gotovo vejo: ali je násad za kaj ali ne.

(Slepec ali slepír — Blindschleiche — je koristna nam živalca). Neumni ljudje jo preganjajo, češ, da je strupena, škodljiva! In vendar je prijatelica kmetijstva in vertnarstva; zakaj ona pokončuje črve, gosence in mnogo družega merčesa. Prizanesujte ji tedaj, če sami sebi dobro hočete. Strupena že celó ni; zato smo vam mi porok. Saj slepec še kača ni, ampak le gašarica ali martinček brez nog, pa kačje podobe. Kdor ne verjame, naj praša naturoznance. Da je slepec slep, je tudi bôsa; prav bistré oči ima, čeravno majhne. Prizanesujte tedaj koristni živalci, in skusite, da prav veliko slepcov dobite na vert — pokončali vam bojo obilo škodljivega merčesa.

(V hrame ali keldre položeni led se ohrani dobro in dolgo), če se s smerečevjem in jelovjem dobro pokrije. Obilo skušinj je to do dobrega poterdilo.

(Polivanje rastlín z vročo vodo) kaj dobro tekne takim, ktere rastejo v kiselkasti zemlji in zatega voljo hirajo. Na Rusovskem polivajo kumare z vročo vodo in v Petrovem gradu imajo že perve dni sušca zrelih kumar dosti. Naj bi tudi naši vertnarji pri taki zemlji to poskusili!

Ogled po svetu.

Kako Amerikancom délo spod rok gré.

(Konec.)

„O, tega so postave krive!“ reče marsikdo. — Ni res, rokodelc sam je tega kriv. Naroči le kakemu rokodelcu majhno stvar, in vidil boš! Najprvo pride mojster, vzame pošét v roko, in meri pol ure; čez nekaj dni pošlje svojega družeta, kteri sopet meri in odide po reči, kterih potrebuje. Potem stori svoje delo. Na to pride sopet mojster in ogleda družetovo delo in nazadnje pride rajtenga. V Ameriki bi bil mojster sam to reč v eni uri naredil, družé bi mu bil pa ta čas domá delal. Al pri nas je mojster preimeniten za to in — prelahkoben!

Ti sam si tedaj najbolj kriv! Sramuješ se tega ali unega dela. „To ni moje delo“, praviš, pa samo zavoljo tega, ker se sramuješ, z orodjem svojega stanú čez cesto iti. Pojdi le v Ameriko in poglej bogatega kupca, kako sam dela, kadar se mudí, in golorok pomaga svojemu hlapcu nakladati ali smladati! Pojdi v Ameriko — in stavim, da se čez leto in dan svojega stanú več ne boš sramoval; delal boš drugače, in ljudje, kterim imaš delati, bodo desetkrat bolj zadovoljni s tabo kakor pred; zakaj hitreje, bolje in ugodneje bodo postreženi.

Ali ne verjameš tega? Pojdi le h kakemu sodarju. Pri nas se že sodar ponaša s tem, če izdelava v enem dnevu sodček, ki derží pol vedra; v Ameriki bi ne mogel shajati, če bi ne izdelal v dnevu treh; pa še s šestimi železnimi obroči okuje vsacega. Od kod pride to?

V Ameriki se ljudje učé, kako morajo delati. Učé se vsako reč prav prijeti, da jo hitreje in ložeje izdelajo. Ne rečemo pa: Poberi svoje kopita domá in pojdi za vselej v Ameriko. Nihče ne more terjati, da bi kdo svoji domovini in vsem šegam za vse svoje žive dni slovó dal. Tudi ne more nihče misliti, da se bo kdo rojenim Amerikancom dal z nogami teptati in da bo ob nedeljah njih hinavšinosť posnemal ali v kerčmah pohajkoval. Nihče ne more terjati, da bi se kdo, ki je v tako lepi domovini domá, šegam in navadam tujega naroda podvergel, ker se ta narod nikdar ne bo po njem ravnal; al to se smé pa vendar terjati, da ne pošlješ svojega sina iz Ljubljane na Verhniko ali v Medvode ali v Šiško v „fremd!“ —

Iz tega, kako Amerikanci delajo, iz urnosti vsega življenja in gibanja, iz nemogočosti se dolgo pomišljevatí, iz sile, se vsake reči ročno lotiti, — iz vsega tega se dá previditi, zakaj da se Amerikanci nikolj ne deržé stanovit-

nega poklica. Jul. Fröbel piše v omenjenih bukvah o tem sledeče: „Stanovitnega poklica v Ameriki ne poznajo. Ko pride kdo čez več časa iz Amerike sopet v Evropo, zlasti pa v naše kraje nazaj, mu je oserčje nekako tesno, skoraj bi rekel, razžaljeno, da se mora dati sopet po poklicu, stanu ali „značaju“ zapisati, ko se je že privadel, gospod I. I. biti, ki se pečá danes s tem, jutro z drugim opravilom, po katerem ga pa nihče na tem svetu popraševati nima. V zedinjenih deželah severne Amerike ni nihče kmet; slednji je gospod, kteri ima toliko ali toliko sveta, ki ga obdeluje ali pa obdelovati dá, ali kteri nima nič sveta, ga pa drugemu obdelovati pomaga. Nihče ni krajač (žnidar), ampak gospod I. je, kteri ima svoj kapital v fabriki za obleko naložen, ali ima magazin za obleko ali je pa streže v takem magazinu. Nihče ni pisatelj ali knjigotiskar, ampak gospod A. je, kteri je lastnik ali izdajatelj ali soizdajatelj tega ali unega časnika. Gospod A. je bil pa lani še učitelj, in v štirih ali petih letih bo diplomat, starinar ali predsednik kake železniške družbe. Morebiti da kupi gosp. A. od gosp. B. tudi njegovo posestvo, od gospoda I. magazin za obleko, poleg tega je pa tudi zdravnik, polkovnik (oberst) in Bog vé, kaj družega še. Iz tega se vidi, da vedó v Ameriki malo od tega, kar imenujemo mi stan ali poklic; vse se giblje in dela po fabriško, po kupčijsko. Samo tisti, kteri potrebujejo več učenosti, imajo bolj stanoviten stan, namreč duhovni, zdravniki, advokati; in te stanove imenujejo posebno poklice (professions).

Francozje čedalje manji.

Soldaška mera pred letom 1789 je na Francozkem znašala pri pešcih 5 čevljev in 1 pavec, pri konjkih pa 5 čevljev in 3 pavce. Leta 1818 niso več mogli armade s to mero dopolniti; soldaška mera je bila tedaj znižana na 4 čevlje in 9 pavcov. V letu 1830 so jo mógli vdrugič, v letu 1848 pa v tretjič znižati. Če bi mera od leta 1789 še dandanašnji veljala, bi moglo 120,000 vojakov iz francozke armade stopiti. Tako so Francozje čedalje manji.

Zgodovinski pomenki.

Kako daleč je segala zemlja starih Japudov?

Spisal Davorin Terstenjak.

(Konec.)

Med važnišimi japudskimi mesti imenujejo stari pisatelji: Arupio, Monaetio, Vendo, Terpo in Metulum. Lega prvih treh ni še določena; Terpo je stalo tam, kjer stoji stari Terg bližo Loža, Metulum pa tam, kjer vas Metule — Metlje v obloški fari na Notranjskem. Breg, na katerem je terdnjava starega Terpa stala, se velí dan današnji: Ulaga. Terpo in Metule ste utegnile izperva biti slovenske mesti sosednih slovenskih Panonov, ker se imeni prav naravno daste iz slovenskega razlagati od terp, Hügel, Haufen; horvaški: terpiti, anhäufen, anfüllen, in mesto je zares po bregu in pod bregom stalo. Metule od metiti, hauen, — Metule, ime posekanega loga v gornji savinski dolini. Ker se junakost Japudov hvali, tedaj so si ob dobri sreči utegnili te izvirno slovenske mesti prisvojiti in Slovence pregnati.

Da je Metulum tam stalo, kjer današnje Metlje, je že naš učeni Poženčan dokazal, in vse nasprotne mnenja temeljito overgel. Hočem tukaj njegov pretres postaviti, v katerem bistrourno popravlja zmote starih pisateljev, takole:

„Zavolj nekterih, ki menijo, da so bile Metlje (Metulum) tu, kjer je dan današnji Metlika, opomnim, da so Metlje bile, kjer je še dan današnji vas Metlje v obloški fari, to je, od prifarne vasi eno uro proti Ložu. Da so tukaj, ne pa kjer je Metlika, Metlje bile, se kaže, ako pomislimo le-to: